

ZAPEWNIANIE JAKOŚCI KSZTAŁCENIA W ŚWIELE REFORMY SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

1. Wprowadzenie

Inauguracja Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego w 2010 roku uwidoczniła zmiany w systemach szkolnictwa wyższego w całej Europie. Jednym z najbardziej wyraźnych zjawisk dekady Procesu Bolońskiego jest widoczny wzrost znaczenia zapewniania jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym.

Sektor europejskiego szkolnictwa wyższego podlega procesowi dynamicznych zmian i musi sprostać nowym, pojawiającym się wyzwaniom, takim jak duża liczba studentów, stagnacja w zakresie finansowania czy konieczność wprowadzania reform. Z tego powodu istnieje potrzeba intensywniejszej współpracy na poziomie europejskim, zwłaszcza że udoskonalone mechanizmy monitorowania okazują się konieczne do oceny wpływu przeprowadzanych reform.

Obecny rok akademicki 2011/2012 jest rokiem wyjątkowym, bowiem wchodzi w życie reforma polskiego szkolnictwa wyższego. Najważniejsze zmiany, które wprowadziła reforma, to nowoczesny system kształcenia, więcej praw dla studentów, uproszczenie ścieżki kariery akademickiej, integracja uczelni z gospodarką oraz dostosowanie kształcenia do potrzeb rynku pracy.

Celem artykułu jest ukazanie zmian wprowadzonych przez reformę szkolnictwa wyższego w zakresie zapewnienia jakości kształcenia. Zmiany te dotyczą zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych systemów zapewnienia jakości kształcenia. W artykule przedstawiono również europejski kontekst zapewnienia jakości kształcenia, ze szczególnym uwzględnieniem standardów dotyczących wewnętrznego i zewnętrznego zapewnienia jakości kształcenia w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego.

2. Zapewnienie jakości kształcenia w kontekście europejskim

Pojęcie „zapewnienie jakości kształcenia” jako ogólny termin funkcjonujący w szkolnictwie wyższym umożliwia wiele interpretacji. W „Deklaracji z Grazu” z lipca 2003 roku¹, wydanej przez Europejskie Stowarzyszenie Uniwersyteckie, zawarto zapis, że „celem europejskiego wymiaru zapewnienia jakości jest promowanie wzajemnego zaufania oraz poprawa przejrzystości, przy poszanowaniu różnorodności krajowych uwarunkowań”¹.

Kwestię zapewnienia jakości kształcenia porusza również Zalecenie Rady Unii Europejskiej (*Council Recommendation*) wydane 24 września 1998 roku, w sprawie europejskiej współpracy w zakresie zapewnienia jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym. W dokumencie tym Rada zobowiązuje kraje Unii Europejskiej do zacieśniania współpracy w zakresie zapewnienia jakości kształcenia, przy jednoczesnym poszanowaniu różnorodności językowej i kulturowej oraz odpowiedzialności za programy nauczania i sposób organizacji edukacji w poszczególnych krajach².

Promocja współpracy europejskiej w zakresie zapewnienia jakości kształcenia była jednym z sześciu podstawowych celów realizowanych w ramach Procesu Bolońskiego, rozpoczętego w 1999 roku podpisaniem dokumentu zwanego deklaracją bolońską. Ministrowie do spraw szkolnictwa wyższego uznali zasadniczą rolę, jaką systemy zapewnienia jakości odgrywają w przestrzeganiu wysokich standardów oraz ułatwianiu porównywalności kwalifikacji w całej Europie podczas spotkania w Pradze³. Wielokrotnie podkreślali oni konieczność ścisłej współpracy europejskiej oraz budowania wzajemnego zaufania między krajowymi systemami zapewnienia

¹ Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości kształcenia w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego, Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym, Helsinki 2005, s. 11.

² Zalecenie Rady określa wspólne cechy charakterystyczne dla europejskich systemów zapewnienia jakości kształcenia: instytucje odpowiedzialne za efektywne zapewnianie jakości kształcenia powinny być niezależne oraz autonomiczne; stosowane procedury powinny uwzględniać cele instytucji odpowiedzialnej za zapewnienie jakości kształcenia, potrzeby społeczeństwa oraz zapotrzebowanie rynku pracy; procedury zapewnienia jakości kształcenia powinny się składać z wewnętrznej oraz zewnętrznej oceny, przy czym zewnętrzna ocena powinna być dokonana przez zewnętrznych ekspertów; w ocenę wewnętrzną powinni być zaangażowani nauczyciele akademicy, personel administracyjny oraz studenci, natomiast ocena zewnętrzna powinna być procesem opartym na współpracy, konsultacjach i doradztwie, zachodzącym pomiędzy nimi a zewnętrznymi ekspertami; do grup ekspertów mogą zostać powołane osoby związane ze strukturami szkolnictwa wyższego krajów członkowskich, członkowie stowarzyszeń, partnerzy społeczni oraz absolwenci; pożądana jest międzynarodowa wymiana ekspertów i ich doświadczeń; raporty dotyczące zapewnienia jakości kształcenia powinny być publikowane i udostępniane wszystkim zainteresowanym. Źródło: Council Recommendation of 24 September 1998 on European Cooperation in Quality Assurance in Higher Education, 98/561/EC, „Official Journal of the European Communities”, L 270/56, s. 56.

³ Ministrowie do spraw szkolnictwa wyższego w ramach Procesu Bolońskiego spotykali się, aby dokonać przeglądu osiągnięć i określenia priorytetów i nowych celów na nadchodzące lata. Kolejne spotkania odbyły się w Pradze (2001), Berlinie (2003), Bergen (2005), Londynie (2007), Leuven/Louvain-la-Neuve (2009) oraz w Budapeszcie i Wiedniu (2010).

jakości. Podczas konferencji w Berlinie⁴ ministrowie zwrócili uwagę na konieczność wypracowania wspólnych kryteriów i metodologii zapewnienia jakości oraz na to, że za zapewnienie jakości w szkolnictwie wyższym odpowiadają przede wszystkim poszczególne uczelnie.

Kolejna konferencja ministrów odbyła się w Bergen w 2005 roku. Niemal wszystkie państwa zagwarantowały wówczas przyjęcie systemu zapewnienia jakości według kryteriów wyszczególnionych w komunikacie berlińskim. Rezultatem tej konferencji jest raport, opracowany przez Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym, zawierający standardy i wskazówki dotyczące wewnętrznego i zewnętrznego zapewnienia jakości w szkolnictwie wyższym. W ramach wewnętrznych systemów proponuje się następujące działania⁵:

- opracowanie polityki oraz procedur zapewnienia jakości (instytucje powinny posiadać politykę oraz związane z nią procedury w zakresie jakości oraz standardy oferowanych przez siebie programów i ich efektów, powinny także przyjąć na siebie zobowiązanie do rozwoju kultury jakości);
- zatwierdzanie, monitoring oraz okresowy przegląd programów oraz ich efektów (instytucje powinny dysponować mechanizmami zatwierdzania, okresowego przeglądu oraz monitorowania swoich programów oraz ich efektów);
- ocenianie studentów (studenci powinni być oceniani według opublikowanych i konsekwentnie stosowanych kryteriów, przepisów i procedur);
- zapewnienie jakości kadry dydaktycznej (instytucje powinny gwarantować, że kadra dydaktyczna dysponuje odpowiednimi kwalifikacjami i kompetencjami);
- gromadzenie zasobów do nauki oraz środków wsparcia dla studentów (zasoby wspomagające naukę studentów powinny być wystarczające i odpowiednie dla każdego programu);
- systemy informacyjne (instytucje powinny gromadzić, analizować i wykorzystywać informacje dotyczące skutecznego zarządzania oferowanymi programami studiów oraz innymi działaniami);
- publikowanie informacji (instytucje powinny w regularnych odstępach czasu publikować aktualne i obiektywne informacje, w ujęciu ilościowym i jakościowym, na temat oferowanych przez siebie programów oraz ich efektów).

Europejskie standardy zewnętrznego zapewnienia jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym powinny się natomiast przejawiać w działaniach takich, jak⁶:

- stosowanie procedur wewnętrznego zapewnienia jakości kształcenia (należy uwzględniać skuteczność procesów wewnętrznego zapewnienia jakości);

⁴ Realizacja Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Komunikat z konferencji ministrów ds. szkolnictwa wyższego, Berlin, 19 września 2003; Dokumenty Procesu Bolońskiego, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa 2007, s. 7.

⁵ Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości kształcenia..., s. 6.

⁶ *Ibidem*, s. 7.

- opracowanie procesów zewnętrznego zapewnienia jakości (wpierw należy określić ich cele oraz zadania, które powinny zostać opublikowane wraz z opisem przewidzianych procedur);
- opracowanie kryteriów dla decyzji (decyzje powinny być oparte na jasno określonych, opublikowanych i konsekwentnie stosowanych kryteriach);
- projektowanie procesów odpowiednich dla określonych celów (procesy powinny być zaprojektowane w sposób gwarantujący ich odpowiedniość do realizacji ustalonych celów i zadań);
- raportowanie (należy publikować zrozumiałe i przystępne dla odbiorców raporty);
- stosowanie procedur uzupełniających;
- dbanie o okresowość przeglądów (należy cyklicznie podejmować działania w zakresie zewnętrznego zapewnienia jakości instytucji i/lub programów oraz określać procedury dotyczące przeglądów);
- przeprowadzanie analiz systemowych (należy okresowo sporządzać zbiorcze raporty zawierające omówienie i analizę ogólnych wniosków z przeprowadzonych przeglądów).

Podczas spotkania w Bergen ministrowie przyjęli „Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości kształcenia w EOSW” oraz zobowiązali się do wprowadzenia w swoich krajach proponowanego modelu przewidującego objęcie agencji do spraw zapewnienia jakości tak zwaną oceną środowiskową.

W związku z tym, że odpowiedzialność za jakość spoczywa głównie na uczelniach, ministrowie w czasie kolejnego spotkania w Londynie uznali, że powinny one nadal rozwijać swe systemy zapewnienia jakości⁷. Jednocześnie ogłosili osiągnięcie postępu w zakresie wzajemnego uznawania decyzji dotyczących akredytacji.

W 2009 roku w Leuven ministrowie stwierdzili, że szkolnictwo wyższe unowocześnia się dzięki wprowadzeniu trzystopniowej struktury studiów i przyjęciu „Europejskich standardów i wskazówek dotyczących zapewnienia jakości”⁸. Za sukces uznano również stworzenie Europejskiego Rejestru Agencji zajmujących się zapewnieniem jakości (EQAR)⁹.

Proces Boloński został zakończony w 2010 roku, podczas konferencji w Budapeszcie i Wiedniu, kiedy to ministrowie ogłosili utworzenie Europejskiego Obszaru

⁷ Komunikat Londyński. Źródło: http://ekspcibolonscy.org.pl/sites/ekspcibolonscy.org.pl/files/2007_PL_London.pdf (dostęp: 21.10.2011).

⁸ Proces Boloński 2020 – Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego w nowej dekadzie. Komunikat z konferencji europejskich ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe, Leuven i Louvain-la-Neuve, 28–29 kwietnia 2009. Źródło: http://ekspcibolonscy.org.pl/sites/ekspcibolonscy.org.pl/files/2009_PL_Leuven_Louvain-la-Neuve.pdf (dostęp: 21.10.2011).

⁹ Polska Komisja Akredytacyjna znajduje się w *European Quality Assurance Register for Higher Education* (EQAR) od 15 stycznia 2009 roku. Źródło: <http://www.pka.edu.pl/index.php?page=historia> (dostęp: 20.10.2011).

Szkolnictwa Wyższego¹⁰. Była to specjalna rocznicowa konferencja podsumowująca dotychczasowe osiągnięcia Procesu Bolońskiego. Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego charakteryzuje się różnorodnością systemów szkolnictwa wyższego oraz tradycji społeczno-kulturalnych i edukacyjnych. Fakt ten sprawia, że niemożliwe jest stosowanie jednego podejścia wobec standardów dotyczących zapewnienia jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym. Standardy zostały więc skonstruowane w sposób umożliwiający ich zastosowanie do wszystkich instytucji szkolnictwa wyższego.

3. Wewnętrzne systemy zapewnienia jakości kształcenia

Zapewnianie jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym to wszelkie planowane i systematyczne działania bezpośrednio związane z utrzymaniem i podwyższeniem jakości kształcenia i badań, niezbędne do stworzenia odpowiedniego stopnia zaufania co do tego, że usługa edukacyjna spełni ustalone wymagania jakościowe „klientów” wewnętrznych i zewnętrznych¹¹. Studenci (klienci wewnętrzni) oczekują zapewnienia o jakości kształcenia, w tym między innymi o jakości kadry nauczającej, odpowiednim wyposażeniu sal dydaktycznych oraz dostępności do bibliotek, z kolei pracodawcy (klienci zewnętrzni) potrzebują zapewnienia, że zatrudniani przez nich absolwenci posiadają odpowiednie kwalifikacje¹².

Instrumentalnym przejawem zapewnienia jakości kształcenia jest ocena jakości usługi edukacyjnej, zarówno wewnętrzna, jak i zewnętrzna¹³. System zapewnienia jakości kształcenia powinien mieć wkomponowane elementy oceny wewnętrznej oraz zewnętrznej, w przeciwnym razie nie będzie właściwie funkcjonował¹⁴.

Zapewnianie jakości kształcenia jest procesem ciągłym, systematycznym i wieloaspektowym. Jego podstawą powinno być przekonanie, że umacnianiu wysokiej jakości kształcenia służy ocena własna, dyskusja, współpraca, promowanie i upowszechnianie najlepszych rozwiązań oraz wsłuchiwanie się w głos odbiorców usługi edukacyjnej.

¹⁰ Deklaracja z Budapesztu i Wiednia w sprawie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Źródło: http://ekspcibolonscy.org.pl/sites/ekspcibolonscy.org.pl/files/2010_PL_Budapest-Vienna.pdf (dostęp: 21.10.2011).

¹¹ E. Skrzypek, *System zapewnienia jakości* [w:] *Jakość kształcenia w szkolnictwie wyższym. Słownik tematyczny*, red. M. Wójcicka, Centrum Badań Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2001, s. 118.

¹² J. Randall, *Quality Assurance: Meeting the Needs of the User*, „Higher Education Quarterly” 2002 (April), vol. 56, no. 2, s. 193–194.

¹³ K. Lisiecka, *Przegląd koncepcji zapewnienia i oceny jakości kształcenia w polskim szkolnictwie wyższym* [w:] *Zapewnienie jakości kształcenia w szkole wyższej*, red. K. Lisiecka, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2001, s. 60.

¹⁴ A.I. Vroeijsenstijn, *Improvement and Accountability: Navigating between Scylla and Charybdis, Guide for External Quality Assessment in Higher Education*, Higher Education Policy Series 30, Jessica Kingsley Publishers, London and Bristol, Pennsylvania 1995, s. 49.

W ramach systemu zapewnienia jakości kształcenia można wyróżnić system wewnętrzny oraz zewnętrzny. Obowiązek tworzenia wewnętrznego systemu zapewnienia jakości został wprowadzony Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 roku w sprawie standardów kształcenia¹⁵.

Znowelizowana w 2011 roku ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym stawia przed uczelniami nowe wyzwania, które powinny służyć doskonaleniu jakości kształcenia. Jednostki organizacyjne uczelni mogą prowadzić studia pierwszego lub drugiego stopnia, jeżeli wdrożyły wewnętrzny system zapewnienia jakości kształcenia, uwzględniający działania na rzecz doskonalenia programu kształcenia na prowadzonym kierunku studiów¹⁶.

Wewnętrzny system zapewnienia jakości, odnoszący się do wszystkich etapów i aspektów procesu dydaktycznego, powinien uwzględniać wszystkie formy weryfikowania efektów kształcenia na poszczególnych kierunkach studiów, osiąganych przez studenta w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych, oceny dokonywane przez studentów oraz wnioski z monitorowania kariery zawodowej absolwentów uczelni¹⁷. Uczelnie powinny monitorować kariery zawodowe swoich absolwentów w celu dostosowania kierunków studiów i programów kształcenia do potrzeb rynku pracy. Proces ten powinien być przeprowadzany po trzech i pięciu latach od dnia ukończenia studiów¹⁸.

Dokonując przeglądu systemów wewnętrznego zapewnienia jakości kształcenia w polskich szkołach wyższych, można zauważyć, że odnoszą się one zarówno do szczebla centralnego (uczelniane systemy zapewnienia jakości kształcenia), jak i do szczebla podstawowych jednostek organizacyjnych – wydziałów (systemy wydziałowe). Uczelniane systemy najczęściej prezentują ramy uwarunkowań i działań związanych z jakością kształcenia, natomiast systemy zapewnienia jakości kształcenia obowiązujące na wydziałach mają uwzględniać ich specyfikę i zawierać szczegółowe procedury. Systemy uczelniane powinny zawierać ogólne zasady i wytyczne dotyczące jakości kształcenia, określające, co należy zrobić w jednostkach (na wydziałach) w zakresie zapewnienia jakości kształcenia. Są one tworzone, aby wspomagać rozwój i działania projakościowe poszczególnych wydziałów. Ich celem nadrzędnym jest

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki, s. 5. Źródło: http://www.bip.nauka.gov.pl/_gAllery/26/29/2629/20070712_rozporzadzenie_standardy_ksztalcenia.pdf (dostęp: 21.10.2011).

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 października 2011 r. w sprawie warunków prowadzenia studiów na określonym kierunku i poziomie kształcenia, s. 4–5. Źródło: http://www.bip.nauka.gov.pl/_gAllery/15/61/15616/20111012_stud_okres_kier.pdf (dostęp: 19.10.2011).

¹⁷ *Ibidem*, s. 6.

¹⁸ Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 84, poz. 455, s. 5110.

tworzenie warunków do budowania kultury jakości, na którą składają się zarówno aspekty kulturowe oraz psychologiczne, jak i struktury zarządzania¹⁹.

Pozostałe cele wewnętrznych systemów zapewnienia jakości kształcenia, to między innymi:

- stymulowanie ciągłego doskonalenia jakości kształcenia;
- podnoszenie rangi pracy dydaktycznej oraz budowanie etosu nauczyciela akademickiego;
- podnoszenie poziomu wykształcenia absolwentów;
- szerokie informowanie o jakości kształcenia i ofercie dydaktycznej;
- motywowanie pracowników i studentów do doskonalenia jakości nauczania i uczenia się;
- podnoszenie konkurencyjności i atrakcyjności uczelni;
- standaryzacja i ujednolicenie sposobu postępowania kadry dydaktycznej i studentów;
- określenie odpowiedzialności i uprawnień uczestników procesu kształcenia.

Zakres działania wewnętrznego systemu zapewnienia jakości kształcenia może obejmować na przykład:

- analizę zasad rekrutacji na studia;
- ocenę i weryfikację programów studiów oraz ocenę efektów kształcenia;
- ocenę procesu kształcenia, w tym organizacji i warunków prowadzenia zajęć dydaktycznych;
- badanie kariery zawodowej absolwentów oraz opinii pracodawców w zakresie przygotowania absolwentów do pracy zawodowej;
- sprawdzanie jakości obsługi administracyjnej procesu dydaktycznego;
- ocenę warunków socjalnych studentów i doktorantów;
- badanie mobilności studentów, doktorantów i pracowników;
- przegląd aktów prawnych regulujących proces kształcenia;
- ocenę systemu nagradzania nauczycieli akademickich i pracowników administracyjnych związanych z procesem dydaktycznym;
- przeprowadzanie badań w formie ankiet;
- gromadzenie i analizowanie informacji na temat uzyskiwanych kwalifikacji;
- opracowanie polityki doskonalenia jakości kształcenia na uczelni;
- stworzenie skutecznych, przejrzystych, powszechnie dostępnych procedur projakościowych w zakresie: zatwierdzania, monitoringu oraz okresowego przeglądu programów kształcenia i ich efektów, oceniania studentów, doskonalenia jakości kadry dydaktycznej, monitorowania zasobów wspierających kształcenie oraz środków wsparcia dla studentów, gromadzenia, opracowania, analizy, interpretacji oraz wykorzystania danych dotyczących działalności dy-

¹⁹ T. Loukkola, T. Zhang, *Examining Quality Culture: Part 1 – Quality Assurance Processes in Higher Education Institutions*, European University Association, Brussels 2010, s. 9.

daktycznej i jej efektów, a także form i sposobów publikowania informacji o działalności dydaktycznej.

Wewnętrzny system zapewnienia jakości kształcenia powinien być budowany na podstawie misji uczelni oraz z poszanowaniem autonomii i specyfiki jej poszczególnych jednostek. Podnoszeniu jakości kształcenia sprzyjają nie tylko systematyczne badania jakości kształcenia, lecz również rekomendowanie działań wpływających na jej doskonalenie.

Integralną część systemu stanowią badania ankietowe, prowadzone wśród kandydatów na studia, społeczności akademickiej i absolwentów, a także wśród pracodawców. Badania te powinny być prowadzone z poszanowaniem zasad etyki i metodologii badań społecznych, a w szczególności: dobrowolności, anonimowości, poufności oraz jawności wyników. Innym elementem są raporty z oceny własnej jednostek dydaktycznych uczelni. Na podstawie wyników badań zawartych w ankietach studenckich oraz w arkuszach samooceny są przygotowywane propozycje działań (na poziomie wydziałów i na poziomie centralnym) na rzecz podniesienia jakości kształcenia. Raporty z oceny własnej przedstawiają w szczególności mocne i słabe strony jednostek oraz zawierają plany i kalendarium działań służących z jednej strony wyeliminowaniu zjawisk niepożądanych, z drugiej – doskonaleniu jakości kształcenia. Raporty te powinny być jawne i publikowane (na przykład na stronie internetowej uczelni).

Wewnętrzny system zapewnienia jakości kształcenia ma być prosty, przejrzysty i skuteczny, tak aby nie generował zbędnych dokumentów i nie przysparzał kadrze dydaktycznej zbyt dużej liczby dodatkowych obowiązków. Zgodnie z polskim prawem na każdej uczelni powinien działać wewnętrzny system zapewnienia jakości kształcenia. Taki system umożliwia ocenę jakości kształcenia i podejmowanie działań projakościowych zmierzających do jej podnoszenia. Podczas gdy wewnętrzne systemy zapewnienia jakości kształcenia mają prowadzić do kultury jakości, która podnosi wartość uczelni, system zewnętrzny przede wszystkim dostarcza społeczeństwu informacji o randze szkoły wyższej.

4. Zewnętrzne systemy zapewnienia jakości kształcenia

Zewnętrzne systemy zapewnienia jakości kształcenia są oparte na systemach wewnętrznych (bowiem to wewnętrzne systemy dostarczają informacji do oceny zewnętrznej). Wewnętrzne systemy zapewnienia jakości kształcenia z kolei są weryfikowane przez systemy zewnętrzne (dzięki nim uczelnie przygotowują się do procedur zewnętrznego zapewnienia jakości). Zewnętrzne systemy zapewnienia jakości kształcenia mogą przyjmować formę akredytacji²⁰.

²⁰ Zewnętrzne systemy zapewnienia jakości kształcenia mogą także przyjmować formę audytu lub rankingu.

Akredytacja stanowi potwierdzenie, że określony obiekt, zjawisko czy metoda spełniają wymagania progowe – ustalone i przyjęte kryteria jakości. Pojęcie akredytacji można odnosić do procesu lub jego wyniku. W pierwszym przypadku są zbierane informacje umożliwiające orzekanie o spełnieniu bądź niespełnieniu warunków jakości progowej. W drugim akredytacja to końcowy etap wspomnianych działań – na podstawie zebranych informacji akredytacja jest przyznana, wstrzymana lub cofnięta²¹.

Akredytacja opiera się na zewnętrznej ocenie ekspertów. Powinna się charakteryzować niezależnością opinii, przejrzystością i jasnością procesów oraz zastosowanych metod oceny, a także publicznym dostępem do rezultatów akredytacji²². Procedury stosowane przez zespoły oceniające najczęściej obejmują: przygotowanie raportu samooceny przez instytucję podlegającą ocenie, analizę tego raportu, wizytację na miejscu przez zespół oceniający, sporządzenie raportu przez zespół, przedstawienie zaleceń i ewentualnej decyzji akredytacyjnej oraz sprawdzenie po pewnym czasie stopnia wdrożenia zaleceń.

Zewnętrznymi instytucjami oceniającymi jakość kształcenia są organy administracji państwowej, powołane do tego celu agencje lub niezależne instytucje zajmujące się oceną jakości²³. W Polsce można wyróżnić następujące instytucje oceniające jakość kształcenia w szkolnictwie wyższym:

- Polską Komisję Akredytacyjną;
- komisje środowiskowe²⁴;
- międzynarodowe instytucje oceniające jakość kształcenia²⁵.

Polska Komisja Akredytacyjna (PKA) została utworzona pod nazwą Państwowa Komisja Akredytacyjna w 2001 roku²⁶. To jedyny w Polsce organ działający na rzecz jakości kształcenia o określonych ustawowo zadaniach i trybie pracy. Poddanie się ocenie PKA jest obligatoryjne, a jej negatywna ocena zobowiązuje ministra właści-

²¹ M. Wójcicka, *Akredytacja* [w:] *Jakość kształcenia...*, s. 13.

²² A.I. Vroeijenstijn, *Accreditation in the Netherlands. The View of the Universities*, Conference on Global Changes in Engineering Education, Berlin 2002, s. 2.

²³ L. Harvey, *The End of Quality?*, „Quality in Higher Education” 2002, vol. 8, no. 1, s. 5.

²⁴ Wśród komisji środowiskowych wyróżnić można między innymi: Uniwersytecką Komisję Akredytacyjną, Komisję Akredytacyjną Akademickich Uczelni Medycznych, Komisję Akredytacyjną Uczelni Technicznych, Komisję Akredytacyjną Fundacji Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Komisję Akredytacyjną Wyższych Szkół Pedagogicznych. Akredytacja środowiskowa ma za zadanie doskonalenie szeroko rozumianej jakości edukacji. Jest ona dobrowolna i nie ma charakteru powszechnego. Uczelnie mogą dobrowolnie wybierać jednostkę oceniającą.

²⁵ Oceny jakości kształcenia dokonują również międzynarodowe instytucje, takie jak Stowarzyszenie Uniwersytetów Europejskich, Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Międzynarodowej Edukacji czy Europejska Fundacja Rozwoju Zarządzania. Europejska Fundacja Rozwoju Zarządzania, której głównym celem jest podnoszenie standardów edukacji w szkołach biznesu na świecie, prowadzi elitarny system akredytacji szkół biznesu European Quality Improvement System (EQUIS). Jedyną uczelnią w Polsce posiadającą akredytację EQUIS jest Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego w Warszawie. Źródło: <http://www.efmd.org> oraz http://www.wspiz.edu.pl/index.php/pl/jakosc_ksztalcenia/akredytacje/ (dostęp: 21.10.2011).

²⁶ Obecną nazwę Komisja uzyskała na mocy ustawy z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw.

wego do spraw szkolnictwa wyższego do wydania decyzji o cofnięciu lub zawieszeniu uprawnień do kształcenia na danym kierunku studiów i poziomie kształcenia²⁷.

PKA jest instytucją działającą niezależnie na rzecz doskonalenia jakości kształcenia. W swoich pracach kieruje się zasadą rzetelności, bezstronności i przejrzystości oraz dążeniem do wyrównywania udziału kobiet i mężczyzn w jej pracach²⁸.

Znowelizowana w 2011 roku ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym stawia przed PKA nowe wyzwania, które powinny służyć doskonaleniu jakości kształcenia, a tym samym rozwojowi polskich uczelni w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego. Ustawa wnosi wiele zmian w uprawnieniach Komisji. Jedną z nich jest wprowadzenie – obok programowej oceny jakości kształcenia – oceny instytucjonalnej.

Ocena programowa obejmuje w szczególności ocenę²⁹:

- warunków prowadzenia studiów na określonym kierunku, poziomie i profilu kształcenia (w tym ocenę: związku kierunku studiów ze strategią rozwoju uczelni, w tym z jej misją; opracowanych przez jednostkę zakładanych efektów kształcenia w odniesieniu do efektów kształcenia opisanych w Krajowych Ramach Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego; programu studiów, w tym realizacji zakładanych efektów kształcenia oraz sposobów weryfikacji osiągniętych efektów kształcenia; sposobu przypisania punktów ECTS do poszczególnych modułów kształcenia – zajęć lub grupy zajęć – w programie studiów; spełniania wymagań dotyczących minimum kadrowego i kwalifikacji nauczycieli akademickich prowadzących zajęcia dydaktyczne na kierunku studiów; infrastruktury dydaktycznej, w tym dostępu do literatury zalecanej w ramach kształcenia na kierunku studiów);
- warunków prowadzenia kształcenia na odległość, jeżeli program kształcenia przewiduje prowadzenie zajęć z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość;
- funkcjonowania wewnętrznego systemu zapewniania jakości kształcenia w zakresie analizy efektów kształcenia i jego działania na rzecz doskonalenia programu kształcenia;
- dostosowania efektów kształcenia do potrzeb rynku pracy;
- zarządzania procesem dydaktycznym w zakresie kierunku studiów, w tym zmian dokonywanych w programie kształcenia wynikających z jego doskonalenia.

Ocena instytucjonalna z kolei obejmuje ocenę³⁰:

- związku strategii rozwoju jednostki ze strategią rozwoju uczelni;

²⁷ <http://www.pka.edu.pl/index.php?page=historia> (dostęp: 21.10.2011).

²⁸ Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym..., s. 5124.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 29 września 2011 r. w sprawie warunków oceny programowej i oceny instytucjonalnej. DzU 2011, nr 207, poz. 1232. Źródło: http://www.bip.nauka.gov.pl/_gAltery/15/49/15491/Dz._U._Nr_207__poz._1232.pdf (dostęp: 19.10.2011).

³⁰ *Ibidem*.

- funkcjonowania wewnętrznego systemu zapewniania jakości kształcenia, w tym jego konstrukcji i oddziaływania na doskonalenie jakości kształcenia;
- jakości kształcenia na studiach podyplomowych prowadzonych w jednostce;
- jakości procesu kształcenia na studiach doktoranckich prowadzonych w jednostce;
- współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym.

Dokonując oceny programowej i oceny instytucjonalnej, PKA uwzględnia ponadto stopień umiędzynarodowienia studiów, współpracę międzynarodową w zakresie badań naukowych, wyniki poprzednich ocen programowych dokonanych przez PKA oraz inne akredytacje i uzyskane certyfikaty³¹.

Należy oczekiwać, że wyniki oceny instytucjonalnej będą służyć całej społeczności akademickiej do doskonalenia jakości kształcenia, gdyż: wskażą silne i słabe strony systemów zapewniania jakości kształcenia, zbudują dobre praktyki i pokażą polskie szkolnictwo wyższe w innej perspektywie, niż ma to miejsce w przypadku oceny programowej³².

Zapisy wynikające z Rozporządzenia z dnia 29 września 2011 roku w sprawie warunków oceny programowej i oceny instytucjonalnej zostały uwzględnione w raportach samooceny PKA (samooceny programowej i instytucjonalnej).

Raport programowej samooceny składa się z następujących części³³:

- Program kształcenia. (W części tej uczelnia dokonująca samooceny powinna przedstawić koncepcję kształcenia, cele i efekty kształcenia, strukturę programu kształcenia, system ECTS oraz proces kształcenia);
- Zasoby kadrowe. (Jest to część poświęcona opisowi struktury zatrudnienia, struktury kwalifikacji kadry prowadzącej zajęcia na ocenianym kierunku studiów oraz prezentacji rozwoju kadry naukowo-dydaktycznej);
- Infrastruktura dydaktyczna;
- Badania naukowe;
- Internacjonalizacja procesu kształcenia;
- Wewnętrzny system zapewniania jakości. (Funkcjonowanie wewnętrznego systemu zapewnienia jakości powinno zostać przedstawione z uwzględnieniem zarządzania kierunkiem oraz weryfikacji zakładanych efektów kształcenia);
- Perspektywy rozwoju kierunku.

Raport instytucjonalnej samooceny składa się z kolei z następujących części³⁴:

³¹ *Ibidem*.

³² D. Strahl, *Polska Komisja Akredytacyjna w świetle znowelizowanej ustawy o szkolnictwie wyższym – kilka refleksji*, „E-mentor” 2011, nr 3(40). Źródło: <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/40/id/838> (dostęp: 22.10.2011).

³³ Załącznik nr 1 do Uchwały nr 873/ 2007 Prezydium Polskiej Komisji Akredytacyjnej. Uchwała nr 920/2011 Prezydium Polskiej Komisji Akredytacyjnej z dnia 17 października 2011 r. zmieniająca Uchwałę nr 873/2007 Prezydium Polskiej Komisji Akredytacyjnej z dnia 8 listopada 2007 r. w sprawie wytycznych do przygotowania raportu samooceny; Źródło: http://www.pka.edu.pl/index.php?page=akty_pw_uid (dostęp: 19.10.2011).

³⁴ Załącznik nr 2 do Uchwały nr 873/2011 Prezydium Polskiej Komisji Akredytacyjnej. Uchwała nr 920/2011 Prezydium Polskiej Komisji Akredytacyjnej z dnia 17 października 2011 r. zmieniająca Uchwałę nr 873/2007

- krótka prezentacja uczelni i ocenianej podstawowej jednostki organizacyjnej;
- wewnętrzny system zapewniania jakości. (W tej części należy wskazać wewnętrzne przepisy stanowiące podstawę funkcjonowania systemu, zaprezentować system zarządzania jakością, przedstawić wewnętrzne procedury zapewnienia jakości stanowiące podstawę weryfikacji wszystkich czynników wpływających na jakość kształcenia oraz mechanizmy weryfikacji i doskonalenia wewnętrznego systemu zapewniania jakości);
- studia doktoranckie;
- studia podyplomowe;
- internacjonalizacja;
- relacje z otoczeniem;
- perspektywy rozwoju jednostki.

W świetle znowelizowanej ustawy akcenty oceny jakości kształcenia przesuwają się z procesów i warunków na zakładane i osiągnane efekty kształcenia. PKA, tworząc raporty samooceny dla uczelni, wyważyła właściwe proporcje między procesami, warunkami i efektami kształcenia.

Podsumowując, można stwierdzić, że PKA, zgodnie ze swoją misją, współuczestniczy w procesie doskonalenia jakości kształcenia, tworząc kryteria jej programowej i instytucjonalnej oceny, które będą dawać uczelniom właściwe impulsy do trwałego budowania wysokiej kultury jakości kształcenia³⁵.

5. Zakończenie

Umasowienie edukacji na poziomie wyższym spowodowało konieczność zastąpienia nieformalnego monitorowania jakości kształcenia procesem zinstytucjonalizowanym. Z tego powodu, zarówno w Polsce, jak i na całym świecie, obserwuje się coraz większe zainteresowanie standardami dotyczącymi zapewnienia jakości kształcenia.

Także reforma szkolnictwa wyższego stawia przed polskimi uczelniami wyzwania w dziedzinie zapewnienia jakości kształcenia. Jednym z najważniejszych wyzwań jest zmiana sposobu dokonywania oceny jakości kształcenia: przedmiotem badania będą efekty kształcenia i ich zgodność z Krajowymi Ramami Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego oraz założonymi celami kształcenia. Poza tym, w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego coraz wyraźniej zaznacza się przekonanie, że systemy zapewnienia jakości kształcenia nie mogą się ograniczać do działań kontrolnych, lecz powinny się skupiać głównie na rozwijaniu kultury jakości kształcenia.

Prezydium Polskiej Komisji Akredytacyjnej z dnia 8 listopada 2007 r. w sprawie wytycznych do przygotowania raportu samooceny. Źródło: http://www.pka.edu.pl/index.php?page=akty_pw_uid (dostęp: 19.10.2011).

³⁵ D. Strahl, *op.cit.*

Znowelizowana w 2011 roku ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym stawia przed polskimi uczelniami nowe zadania, które powinny służyć doskonaleniu jakości kształcenia, a tym samym rozwojowi polskich uczelni w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego. Należy jednak pamiętać, że – jak pisze Kazimierz Z. Sowa – w swej książce *Gdy myślę Uniwersytet...* poziom nauczania w szkole wyższej zależy przede wszystkim od możliwości osobistego kontaktu profesor–student³⁶. Nawet najbardziej wyrafinowane systemy zapewnienia jakości kształcenia nie mogą zastąpić tego najważniejszego elementu procesu dydaktycznego.

³⁶ K.Z. Sowa, *Gdy myślę Uniwersytet...*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 96–97.